

Rıza ile kaybedilen mahremiyet: Dijital aşk

Rabia Gündoğdu*

Öz

Toplumların belirli konularda yaşam pratiklerinin değişen dünya düzeni ve hızlı bir şekilde gelişen teknoloji hizmetleriyle dönüşüme uğradığı bilinmektedir. Dönüşüme uğrayan bu pratikler, toplumları daha farklı bir açıdan ele almak gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Değişen düzenin yarattığı modern toplumlar, teknolojinin önemini vurgulamak amacıyla ağ toplumları olarak da adlandırılabilir. Ağ toplumlarında, gerçek hayattan ağların yarattığı sanal dünyaya bir göç söz konusudur. Sanal dünya, pek çok farklı açıdan değerlendirilmesi mümkün olan bir dünyadır. Bu çalışmada olumsuz yönden bakan teknolojik deterministlerin de üzerinde durduğu konulardan biri olan mahremiyet ihlalinin üzerinde durularak, gerçek anlamından uzaklaşan aşk kavramının dijital boyutu açıklanmaya çalışılmıştır. Teknolojinin hayatın her alanına girmesiyle varlığı eskisinden daha az görünür olan gözetim olgusu, mahremiyet ile doğrudan bağlantılı bir konudur. Sanal dünyanın sunduğu özgürlük alanı gerçek dünya ile karşılaştırıldığında zaman ve mekândan bağımsız olmasıyla tercih edilirliliği artan bir alan haline gelmiştir. Sınırsızlığı sebebiyle tercih edilen bu dünyanın sınırlarını çizen gözetleme mekanizmalarının varlığı görünür olmadığından, kişiler sınırların olmadığı yanlışına kapılmaktadır. Gözetleme mekanizmalarının belirlediği alanlar içindeki sınırsızlık için feda edilen şeyler ise duyulan haz oranına göre daha tercih edilebilir hale gelmektedir. Feda edilen kişinin kendisine ait mahrem verileri olmakta ve kişi kendi rızası ile bu sürece dahil olmaktadır. Dahil olunan, mekanizmaların belirlediği normal alanlardır. Bu normal alanlar, kişilerin dünya düzeninde eksik kalan hazlarını tamamlayabilmelerine imkân vermektedir. Bahsedilen hazların temellendiği durumların başında gelen ikili ilişkiler ve ikili ilişkiler içerisinde değerlendirilen aşk kavramı bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Aşkın dijital boyutuna erişiminde mahremiyet kavramının anlamının değişmeye başlaması, sanal dünya pratiklerine bu açıdan bakılmasını gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, mahremiyet, rıza üretimi, sanal dünya, dijital aşk

Privacy lost by consent: Digital love

Abstract

It is known that the life practices of societies in certain subjects are transformed by changing world order and rapidly developing technology services. These transformed practices also require a different way of treating societies. Modern societies created by the changing order can also be called network societies in order to emphasize the importance of technology. There is a migration from real life to the virtual world created by networks in network societies. The virtual world is a world that can be evaluated in many different ways. This study tried to explain the digital dimension of the concept of love, which strays from its true meaning by focusing on the invasion of privacy, which is one of the issues that technological determinists who look at it negatively. With technology entering every aspect of life, the phenomenon of surveillance, whose existence is less visible than before, is a matter of direct connection with privacy. The space of freedom offered by the virtual world has become an area that increases its preference by being independent of time and space compared to the real world. Since surveillance mechanisms that draw the boundaries of this preferred world due to its limitlessness are not visible, people are under the illusion that there are no borders. What is sacrificed for limitlessness within the areas determined by surveillance mechanisms becomes more preferable than the rate of pleasure heard. The person who is sacrificed has his own private data, and the person is involved in this process voluntarily. Included are normal areas

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bilim Dalı, E-posta: gundogdu.rabia@outlook.com, ORCID ID: 0000-0003-1112-9072

determined by mechanisms. These normal areas allow people to complete their pleasures, which are incomplete in the world order. The concept of love, which is evaluated in bilateral relations and bilateral relations, which is one of the situations on which the aforementioned pleasures are based, forms the basis of this study. The beginning of the concept of privacy in access to the digital dimension of love requires that virtual world practices be viewed from this perspective.

Keywords: Surveillance, privacy, production of consent, virtual world, digital love

Giriş

Teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği yeni toplumsal düzenle birlikte yaşam pratiklerinde değişimler yaşandığı bilinmektedir. Geleneksel toplumlar, teknolojinin gelişmesi ve hız kazanmasıyla birlikte teknolojiyi hayatlarına bütünleşmiş hale getirebilmişlerdir. Erişilebilir olan teknoloji, toplum dinamiklerini değiştirmiştir. Değişen bu toplumlar modern toplumlar olarak adlandırılabilir. Modern toplumların teknoloji ile olan bağına açıklayan bir kavram olarak ağ toplumu kavramı da literatürde yerini almaktadır. Ağ toplumu, gerçek hayatın simülasyonu denilebilecek olan sanal hayatı benimseyen toplumlar olarak da değerlendirilebilir. Gerçek hayattaki pek çok pratiğin ağ tabanlı olarak gerçekleşmesine imkân veren teknoloji sayesinde, insanlar için alternatif bir dünya oluştuğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

Gelişen teknolojinin etkileri farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Bu noktada karşımıza teknolojik determinizm çıkmaktadır. Teknolojik determinizm, teknolojinin insan hayatında belirleyici rol oynadığını benimseyen bir bakış açısıdır. Olumlu ve olumsuz olarak iki karşıt görüşü barındıran bu kavramın çalışmaya katkısı olacağı düşünülmüştür. Teknolojik gelişmelerin yaşam pratiklerinde kolaylıklar sağladığını söylemek mümkündür. Sağlanan kolaylıklar ile daha tercih edilir hale gelen sanal dünya ortamı, bu kolaylıkların yanında pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Hem fiziksel hem ruhsal sağlık sorunları, kişisel verilerin alenileşmesi bu olumsuzluklar içinde değerlendirilebilir. Ancak teknolojinin daha çok, bilinen zararları göz önünde bulundurulduğundan mahremiyet boyutundaki zararları göz ardı edilebilmektedir.

Olumlu bakış açısının temel noktalarından biri sanal dünyanın sağladığı özgür ortamdır. İnsanlar gerçek hayatta belirli sınırlamalar ile hareket etmektedir. Bu sınırlamalar devlet tarafından konulabildiği gibi toplumsal düzenin kendi döngüsü içerisinde yazılı olmayan şekilde de varlığını gösterebilmektedir. Sanal dünyada ise durum gerçek hayatta olduğundan daha farklıdır. Sınırlamaların daha esnek olduğu ve özgür alanın daha fazla olduğu söylenilebilir. Bu özgür alanın kendi içinde dinamikleri bulunmaktadır. Bu dinamikler arasında anonim olup kendini gizleyebilme, kendini olduğundan daha farklı gösterebilme, topluluklar arasında kaybolma gibi durumlar bulunmaktadır. Bu pratikler ile kişi kendi özgür alanını oluşturabilmektedir. Bu durum kişinin iradesine bırakılıyor gibi değerlendirilse de sanal ortamları sunanların gözetimi altında bu eylemlerin gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Bu noktada karşımıza gözetim olgusu çıkmaktadır. Gözetim üzerine pek çok farklı düşünürün bakış açısı bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında Zygmunt Bauman ve David Lyon'un görüşleri temel alınarak gözetim kavramı temellendirilmeye çalışılmıştır. Gözetim kavramını ayrıca Michel Foucault'un görüşleri ile açıklamak gerekli görüldüğünden bu açıdan bir değerlendirme de çalışmada yer almaktadır. Gözetim, teknolojinin gelişimi ile yeni pratiklerine kavuşmuş ve görünür oluşunu en aza indirgeyebilmiştir. Gözetimi gerçekleştiren gözetim mekanizmaları, gündelik hayatın her alanına girebilir hale gelmiş ve teknoloji sayesinde kullanıcıları her alanda kayıt altına alınabilir bir düzene dahil etmiştir. Dolayısıyla sınırları çizenler de bu bağlamda gözetimi elinde bulunduranlar olmuştur. Kişilerin her hareketinin kayıt altına alınması, iktidarların ve egemen kesimlerin isteklerine yönelik hareket eden ve yönlendirilebilen bir toplum oluşturma amaçlarına hizmet etmektedir.

Yönlendirilen toplumun yalnızca amaçlı olarak belirlenmiş bir kitleden ibaret olduğunu söylemek eksik bir değerlendirme olmaktadır. Evrensel boyutta bir yönlendirmeden söz etmek

gereklidir. Sanal dünyanın evrensel boyutta tüm insanlığı kapsayabildiği gerçeği bu önermeyi doğrulamaktadır. Günümüzde teknolojinin getirdiği sanal dünyaya herkesin, her yerde ulaşılabilir olması gözetimin de aynı şekilde herkese, her yerde uygulanabilirliğini beraberinde getirmektedir. Bu durum Bauman'ın (Bauman & Lyon, 2020) bakış açısıyla “akışkan gözetim” olarak değerlendirilmektedir. Zaman ve mekân kısıtlamasını ortadan kaldıran bu imkânlar gözetimin de bu kısıtlamalara bağlı kalmadan varlığını sürdürebildiğini göstermektedir. Ancak bu gözetime, bilinen gözetimin aksine görünürlüğü az olan ve insanlara gözetim altında olduğunu hissettirmeyen bir gözetim demek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu daha önce bahsedildiği gibi yalnızca belirli bir grup için değil, sanal dünyaya giren herkes için geçerli olduğundan evrensel bir gözetim mekanizmasından bahsedilebilmektedir. Evrensel boyut, ağ toplumu olarak da adlandırılan modern toplumlarda gözetlenmeyi, “diğerlerine ulaşabilmek” uğruna kabul edilebilir hale getirmekle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, gözetim mekanizmalarının denetim gücünü ve potansiyelini artırırken sunduğu imkân ile herkese ve her yere ulaşılabilir olması gücüne rıza ile dahil olunan bir süreci de beraberinde getirmektedir.

Bu noktada rıza üretimi kavramını açıklamak gereklidir. Rıza üretimi, insanları belirli bir şeyi yapmaları için iradeleri ile kabul etmelerini sağlayan ancak bunu yaparken manipüle etmeyi, sürece dahil ederek açıklayan bir kavramdır. Rıza ile dahil olma sürecinde en temel noktalardan biri serbest zaman kavramıdır. Serbest zaman kişilerin iş hayatı ve toplumsal rollerinin keskin kurallarına tabii tutulmadığı zamanları temsil etmektedir. Bu zaman diliminde kişiler iradeleri ile geçirdikleri zamanı istedikleri şekilde yönlendirebilmenin hazzını yaşamaktadır. Gözetimin en yoğun şekilde devam ettiği zaman dilimlerinden biri de “serbest zaman” denilen ve kişilerin özgür iradeleri ile yönlendirebildiğini düşündüğü bu zamanlardır. Gözetim mekanizmaları gündelik hayattaki tüm pratiklerden elde ettiği bilgileri, bu zaman diliminde kullanarak kişileri yoğun bir tüketim ve haz alma dürtüsüyle beslemektedir.

Kapitalizmin beraberinde getirdiği yaşam düzeni, insanların sosyalleşme imkânlarını kısıtlayıcı bir düzendir. İnsan yaşamının temel hazlarından biri olarak değerlendirilebilecek sosyalleşme, bireylerin görünür olmaya duyduğu istekten beslenmektedir. Gündelik yaşam içerisinde görünürlüğü azalan bireyler, teknoloji ve kapitalizmin popülaritesiyle birlikte normalleşen sanal görünürlüğe yönelmektedir. Sanal görünürlük, sosyalleşmedeki ikili ilişkilerin başlangıcı olmaktadır. İkili ilişkiler içerisinde yer alan aşk olgusu bu bağlamda incelenmiştir. Gerçek hayatta ulaşamadığı sosyalleşmeye ve bununla beraber gelen aşka sanal dünya üzerinden ulaşma imkânı bulan bireyler, itildiği dünyaya dahil olabilmek için feda edilmesi gerekli kılınan kişisel bilgilerini paylaşmaktadır. Paylaşılan bu kişisel bilgiler ile kişiler, kişiye özel kullanıcı deneyimi adı altında bir gözetlenmeye fark etmeden veya bu durumu göz ardı ederek maruz kalmaktadır. Rıza ile kaybedilen kişisel verilerin dolayısıyla mahremiyetin bir boyutu olarak aşk, dijital dünyadaki pratikleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

1. Gözetim

Bir başkasının hayatını gözlemlemek tarih boyunca insanlar açısından olağanlaşmış bir durumdur. Başkasının hayatına olan merak, yaptıklarını kontrol etmekle doğrudan alakalı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak toplumların dinamikleri içerisinde de yer alan diğer toplumdaki haberdar olma durumu, toplumun gücünü pekiştiren bir nitelik barındırmaktadır. Kontrol ederek gücü elinde bulundurmaya yönelik tüm girişimler, gözetim başlığı altında incelenebilmektedir. Gözetim, gözlemlenmenin çok ötesinde kontrolü elinde bulundurmaya yönelik bir girişim olmuştur. Kontrolü elinde bulunduranlar, kontrol edilenin tüm yaşantısını gözlemleyerek, hayatına yönelik bir sınır belirlemekte ve istediği şekilde yönlendirebilmektedir. Gözetimin genel değerlendirmeleri arasında yer alan izleme, sınıflara ayırma, takip etme, kontrol etme, yönlendirebilme ve sistematik olarak izleme gözetim kavramını açıklamada temel noktaları oluşturmaktadır.

Gözetim kavramı ilk değerlendirmelerinde kontrolün belirgin olduğu ve kontrol edilenlerin gözetim altında olduğundan haberdar oldukları panoptik gözetim kavramı ile ele alınmıştır. Panoptik gözetim Bentham ve Foucault'un şekillenmesine öncülük ettikleri bir kavramdır. Panoptik gözetimde belirgin bir hiyerarşi mevcuttur. Gözetim kavramının başlangıcı olan bu kavram zaman içerisinde dönüşüme uğrayan yaşam pratikleri çerçevesinde şekillenmiş ve farklı isimlerle adlandırılmıştır. Gözetimin dönüşümündeki belirleyici faktörlerden biri teknolojidir. Geleneksel toplumlarda görülen gözetim türleri ağ toplumunda ihtiyaçlara cevap vermekten uzaklaştığından farklı gözetim türleri ortaya çıkmıştır. Modern toplumların teknoloji ile bağlantısını daha net bir şekilde açıklayan ağ toplumlarında gözetim de ağ tabanlı olarak devam etmektedir. Ağ tabanlı gözetimin, gözetleyen belli olduğu ve gözetlenenin haberdar olduğu türden ayrıldığı nokta, görünür oluşunun en aza indirgenmesi ve bireylere hissettirilmeden gerçekleşmesidir.

Teknolojinin gerçek hayatla bütünleşerek alternatif bir dünya olarak sunduğu sanal dünyada gözetim, panoptikonun belirgin sınırlarından sıyrılmış ve "özgürlüğün sınırsızlığı" vurgusuyla görünmez sınırlar çizen bir hal almıştır. Bununla beraber yeni gözetim pratikleri ağ toplumlarında, belirgin gözetimin elde ettiği verilerden daha fazla veriye sahip olabilmektedir. Bu verileri de kişilerin rızaları ile dahil olduğu bir süreç içerisinde elde edebilmektedir. Rıza üretimini gerçekleştirirken kapitalizmin sınırladığı hayatların haza ulaşma konusundaki isteklerini kullanarak istediği yönlendirmeyi yapabilmektedir. Bireylerin ihtiyaçlarına cevap verirken, kısıtlamadan uzak bir dünya vaadi ile gerçek dünyadan sanal dünyaya geçişi desteklemektedir.

1.1. Gözetim pratikleri

Gözetim kavramının ilk değerlendirmelerinde sınırların belirgin ve keskin olduğu bir anlayış gözlemlenebilmektedir. Toplumların yaşadığı dönüşümlerle gözetimin bu anlayıştan uzaklaşarak farklı boyutlarda değerlendirildiği açıklanabilir bir yargıdır. Tanrısal bir gözetim anlayışından herkesin gözetleyen bir konumda bulunabildiği gözetim mekanizmaları da bu sayede herkese, her zaman ulaşılabilir konumda bulunabilmektedir. Bununla beraber gözetimin farklı türlerinden bahsetmenin gerekliliği çalışma açısından önemli olmaktadır. Zaman içerisinde değişen toplum düzenlerine uygun gözetim mekanizmaları, insanları ve dolayısıyla toplumları kontrol edebilmeyi sağlayan sistemler geliştirmişlerdir.

Gözetim mekanizmalarının düşüncelerinde temeli oluşturan düşünürlerden biri de Michel Foucault'dur. Foucault'ya (1992) göre modern toplum kendi kendini disipline edebilen ve disiplini hayatlarının merkezine koyabilen bir toplumdur. Toplumlarında iktidarı elde bulundurmaya yönelik stratejiler varlığını daima korumaktadır. Lyon'a (2013) göre gözetim mekanizmaları sosyal hayatın içinde aktif bir konumda değillerdi. Öncelikli olarak daha sistematik bir düzen içerisinde belirgin alanlarda bu gözetimi gerçekleştirmekteydiler. Karl Marx, Max Weber, Frederick W. Taylor ve Anthony Giddens gibi düşünürlerin de ele aldığı gözetim olgusu, daha sonra George Orwell'in *1984* isimli distopik romanıyla birlikte Foucault'nun irdelediği bir konu haline gelmiştir. Bentham'ın ortaya attığı hapisane metaforunu gözetim açısından Foucault şu şekilde açıklamıştır:

Tam bir disiplinsel aygıt, tek bir bakışla her şeyi sürekli olarak görmeye olanak verecektir. Merkezi bir nokta aynı anda hem her şeyi aydınlatan ışıkların kaynağı, hem de bilinmesi gereken her şeyin yoğunlaşma yeri olacaktır: hiçbir şeyi kaçırmayan mükemmel göz ve tüm bakışların yönelik olduğu merkez, Lcdoux'nun Arc-et-Senans'ı inşa ederken hayal ettiği budun daire biçiminde düzenlenmiş olan ve hepsi de içe doğru açılan binaların merkezinde yüksek bir bina, tüm yönetsel, asayişe ve gözetime ilişkin, denetimin ekonomisine ilişkin ve itaat ile çalışmaya yönelik teşvikleri sağlayan dinsel işlevleri kendi bünyesinde toplayacaktır; bütüne emirler buradan gelecek; tüm faaliyetler burada kaydedilecek ve bütün hatalar burada fark edilecek ve yargılanacaktır; ve bütün bunlar, kesin bir geometrinin dışında başka hiçbir şeyden destek almadan, hemen gerçekleştirilecektir. (Foucault, 1992, s. 248)

Gözetim pratiklerindeki değişimler genel olarak izleyen kitlenin bulunduğu konuma göre şekillenmiştir. Buna göre panoptik gözetimin yerini, daha farklı biçimlerde karşımıza çıkan gözetim türleri almaktadır. Bu tanımlardan biri sinoptik gözetimdir. Sinoptik gözetim televizyon kitlesi temel alınarak oluşturulmuş, çoğunluğun azınlığı izlediği bir gözetim biçimidir. Sinoptik gözetimin hedef aldığı nokta kitlelerin izlediği azınlığı gözetim altında tutmaktır.

Panoptikonun yerelliği ve belirli sınırlamalara tabii oluşu, teknolojik gelişimin başlangıç noktalarından biri olan kitle iletişim araçlarının, ulaşılabilir hale gelmesiyle yerini sinoptik gözetime bırakmıştır. Toplum; televizyon, radyo gibi ulaşılabilir iletişim kanallarıyla toplumun önde gelenlerini izlemekte ve gözetim altında tutarak yönlendirmeyi yapabilmektedir. Şener'e (2016, s. 59) göre, "Medya, temel olarak sinoptik bir karaktere sahiptir; yani panoptikin tersine çoğunluğun azınlığı gözetlediği bir sistemdir, televizyonla birlikte bu artmıştır". Buna göre sinoptik gözetimde küresel çapta izlenebilir ve dinlenebilir olan kitlelere sunmak esas olmaktadır. Bu durum medyanın kitleler tarafından gözetime tabii tutulduğunu açıklamakta yeterli olabilmektedir.

Teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve her alana girebilmesiyle sinoptikon gözetim yerini başka bir gözetim türü olarak değerlendirilen omniptikona bırakmıştır. Bu gözetim türünde herkesin birbirini izlediği bir gözetimden bahsedilmektedir. Yağlı'ya göre "İktidarın denetleyiciliğinin yerel düzeyde kaldığı panoptikon gözetimciliğinden, daha küresel bir denetleme ve gözetleme kültürüne geçmeyi ifade eden, çoğunluğun azınlığı izlemesi (sinoptikon) ve gelişen teknolojiyle birlikte, herkesin herkesi izleyebildiği omniptikon aşamasında yeni teknolojiden ve yeni platformlardan iktidar da kendine yönelik olarak, sistemin devamı için yararlanmaktadır" (2015, s. 280-281). Gözetimdeki bu dönüşümü benzer açıdan değerlendiren Şener'e göre ise "Artık bireylerin her boş anlarını değerlendirmek için kullandıkları sosyal ağlar, gözetlemenin hayatın merkezine ne kadar yerleştiğinin bir kanıtıdır. Sosyal ağlardaki gözetleme biçimi omniptikondur yani herkesin birbirini gözetleyebildiği işteş gözetleme biçimidir" (2016, s. 60). Gözetimin giderek küreselleşmesi ve hayatın her alanındaki tüm pratiklerin gözetlenebilmesi söz konusu olmaktadır. Ancak kapitalist düzen içerisindeki gözetim mekanizmalarının işleyişi daha farklı bir biçimde ilerlemektedir. Herkesin kontrol mekanizması olabildiği ve olabileceği düşüncesinden ziyade teknolojinin sunduğu alternatif dünya düzeninde, gözetimin bizzat bu alanları oluşturan gözetim mekanizmalarının elinde olduğunu söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Modern toplum olarak da adlandırılabilir olan ağ toplumlarında, gözetim mekanizmaları oluşturdukları dijital ortamların sınırlarını kendi çıkarları doğrultusunda belirlemektedir. Bu durum gözetimi alan ve zaman sınırlamasından uzaklaştırmaktadır.

1.2. Ağ toplumlarında gözetim

Ağ kavramı, gelişen yeni iletişim teknolojileriyle birlikte hayatın önemli noktalarına girmeyi başarabilmiştir. McLuhan'ın deyimiyle küresel bir köy haline gelen dünya düzeninde enformasyon teknolojileriyle birlikte hem ulusal hem uluslararası ve doğrudan bir etkileşim sağlayabilmeyi mümkün kılan internet, dijital medyayı interaktif bir kamusal alan haline getirmiştir. Modern düzenin enformasyon çağıyla birlikte sunduğu "zamansızlık ve mekansızlık" ağ yapıları üzerinde bütünleşmiş hale gelmiş ve sunulan dijital uzam bu çerçevede örgütlenmiştir. Bu sürece dahil olan toplumlar gelenekselleşmekten çıkıp yeni düzenin toplumlarını tanımlayan ağ toplumları formunu kazanmıştır.

Bu noktada çalışmanın ana kaynağını oluşturan Zygmunt Bauman ve David Lyon'un karşılıklı konuşmalarından oluşan *Akışkan Gözetim* kitabının gözetim değerlendirmelerine başvurmak gereklidir. Bauman'a (Bauman & Lyon, 2020) göre, gözetim zaman ve mekândan bağımsızlaşarak akışkan bir hal almıştır. Gelişen teknolojinin girdiği alanların sınırsızlığı gözetimi belirli kalıpların içinden çıkararak esnek bir forma kavuşturmuştur. Bu durum

teknoloji tabanlı bir yapıdan bahsetmeyi mümkün kılmaktadır. Ağ toplumlarında gözetim tüm gözetim biçimlerini içinde barındırmaktadır. Panoptik gözetimin varlığını yitirmesi söz konusu değildir yalnızca form değiştirerek devam etmektedir.

Ağ toplumlarındaki gözetim, kapsayıcılığı sebebiyle diğer gözetim biçimlerinden ayrılabilir. Bunların içinde en dikkat çekici nokta akışkan gözetim modelinde bu durumun bireyler tarafından kabullenışı ve gözetlenmeye rıza gösterişi olmaktadır. Akışkan gözetimin mevcut olduğu alanlar insanları bu duruma rıza göstermesine yönelik bir şekilde işlemektedir. Kapalı devre kamera sistemlerinden, çipli kimlik kartlarına kadar her yerde devam eden ve son zamanlarda bireylerin yoğun bir hızla yönlenmesiyle dikkat çekici bir hal alan sanal dünya, akışkan gözetimin yoğun olduğu ancak hissedilmediği en net alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hissedilememesindeki büyük etmenlerden biri de bireylerde isteğe bağlı olarak gerçekleşmesi ve dolayısıyla rıza üretimi süreçlerini başarıyla gerçekleştirebiliyor oluşundadır.

2. Rıza üretimi

İnsanlığın bazı amaçlar doğrultusunda ortak noktalarda buluştuğunu söylemek mümkündür. İyi yaşama ideali küresel boyutta kapitalizmin kişilerin algılarına yerleştirdiği ve ulaşmaya çalışılan tatmin edici bir idealdir. Bilgi, küresel dünyadaki en büyük güç olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla günümüzde bilgiyi elinde bulunduranların aynı zamanda gücü de elinde bulundurduğunu söylemek mümkündür. George Orwell'in *1984* isimli romanında bahsettiği ve "büyük birader" olarak adlandırdığı bu güç mekanizmaları, bilgileri pek çok farklı yoldan elde ederek depolamaktadır. Elde edilen bu bilgiler doğrultusunda da kişilerin özgür iradelerini kullandıklarını hissettikleri zaman dilimlerinde yönlendirilmiş alternatif özgürlük alanları sunmaktadır. Yönlendirilmiş alanların kullanımı kişilerin kendi rızaları ile dahil olduğu süreçleri kapsamaktadır ve rıza üretimi bu noktada gerçekleşmektedir.

Rıza üretimi kişilerin farkında olarak ve çoğunlukla görmezden gelerek sisteme dahil olmalarını kapsayan bir süreçtir. Bu süreci; Hülür'ün (2009, s. 460) "hangi doğruluk oyunlarına ve teknolojilere maruz kalacağını seçebilme yetisinde olan bir özne olma" betimlemesiyle ifade etmek de mümkündür. Zorunlu olan bir durumun diğer tüm yollarını kısıtlayarak bireylere farklı bir alanı sunmamak bu noktada karşımıza çıkan en temel düşüncedir. Kapitalist sistemlerde durum buna benzer bir şekilde işlemektedir. Çötök'a göre "Birey modernitenin içinde yer alan soyut sistemlerin dışına çıkamaz" (2017, s. 200). Bu sistemde bireyler tüketici olarak değerlendirilmektedir ve her şeyi tüketmeye meyillidirler. Tüm konularda tüketimi vurgulayacak bir satma stratejisi geliştirmektedir. Ortada olmayan ancak yaratılan bir ihtiyaç söz konusu olmaktadır. Bu durumu Bauman şu şekilde açıklamaktadır:

İnsanlar ve piyasada kendilerini bir şekilde satmaya zorlanıp en yüksek teklifin peşinde koşan diğer kategorilerden sayısız insan, çekici ve arzu edilir bir malı tanıtması için kandırılıyor, teşvik ediliyor veya mecbur bırakılıyor. Bu nedenle, sattıkları malın pazar değerini artırabilmek için mümkün olan en iyi araçları kullanarak ellerinden geleni yapıyorlar. Üstelik pazara koymaya, tanıtımını yapmaya ve satmaya teşvik edildikleri şey de bizzat kendileri. Bu insanlar aynı anda hem malların tanıtımcısı hem de tanıtıkları malın ta kendisi. Aynı zamanda hem tüccar ve pazarlama elemanı hem mal ve hem de gezici satış elemanı konumundalar. (Bauman & Lyon, 2020, s. 45)

Rıza üretimindeki bir diğer süreç dahil olma ile alakalıdır. Kapitalizmin yarattığı düzen içerisinde bireylerin varlıklarını ortaya koyabilecekleri ortamlar sınırlı kalmaktadır. Buna rağmen bu ortamları da yine bu düzen yaratmaktadır. Yaratılan bu düzende bireylere kendilerini yeniden gerçekleştirebilecekleri vaadi verilmektedir. Bauman'a göre insanların "Peşinde oldukları sosyal ödülleri almaları için geçmeleri gereken sınav, kendilerini mal olarak yeniden biçimlendirmelerini gerektirir, yani dikkat çekebilen, talep ve müşteri yaratma becerisine sahip ürünler olmalıdırlar" (Bauman & Lyon, 2020, s. 45). Bu çıkarımdan hareketle bireylerin sosyal

ihtiyaçlarının kısıtlandığı düzende yeni ihtiyaçlar yaratılmakta ve bireylerin bu sürece dahil olabilmek adına rıza göstermeleri beklenmektedir.

2.1. Rıza ile gözetlenmek

Rıza üretimi, gözetim mekanizmalarının kişileri dahil edebilmek için sunduğu veri politikalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politikalar kişilerin iradeleri ile gerçekleştirdiklerini vaat eden tüm deneyimleri kapsayabilmektedir. Ancak tüm bu deneyimlerin arka planında yönlendirilmiş bir iradeden söz etmek gereklidir. Yönlendirilmiş irade, gözetim mekanizmalarının kontrol ettiği alanların içinde bulunan özgürlük alanındaki kişisel deneyimlerdir. Kişilerin iradelerini kullanmalarına imkân verdiğini öne süren bu deneyimler rıza üretimini gerçekleştirirken birkaç farklı kanaldan beslenmektedir. Bu kanallardan bu çalışma kapsamında ele alınanlar kişilerdeki ulaşmaya olan haz ve normalin dışında kalma korkusudur.

Mevcut düzen, bahsedilen haz ve korkuyu beslemeye yönelik sistemleri içerisinde barındırmaktadır. Bireylerin insana ait bu iki durumdan kaçamayacağını göz önünde bulundurmamak gereklidir. Anthony Giddens'a (2020, s. 86) göre, bu durum "modernliğin birçok yönünün küreselleşmiş olduğu bir durumda, hiç kimsenin modern kurumların içinde yer alan soyut sistemlerin tümüyle dışına çıkamaması" olarak açıklanabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında sistemlerin insani durumlardan beslenirken, sistemin içinden çıkmayacağını da farkında olduğu ileri sürülebilmektedir. Böylece McLuhan'ın (2014, s. 40) deyiimiyle "insanların kendilerini dönüşüme uğratan bir deneyimin denetimi altına girdikleri" söylenebilir ancak ağ toplumu olarak tanımlanan ve teknolojik gözetimin yoğun olduğu sistemlerde bu durum bireylere en az şekilde yansıtılmaktadır.

İnsanların gözetlenmeye rıza göstermeleri süreci gözetim mekanizmalarının çalışma mantığına bakıldığında zorunlu kılınan bir durum haline gelmektedir. Dolgun'a göre "Evrensel bir denetim mekanizması olarak internet, 'kapatmış' olduğu sanal ortamda, gündelik yaşamla ilişkilerini kesmek yoluyla bireyleri, gerçek dünyadan soyutlayarak bir anlamda 'yalnızlaştırırken'; istediği anda bireyler hakkında her türlü bilgi ve kişilik profillerine ulaşabilme imkânı sayesinde de aynı zamanda 'güvenli gözaltına' almış olur" (2005, s. 9). Dolayısıyla insanlar rıza göstermek zorunda bırakılmaktadır. Zizek'e göre "özne zaten kendisine verilmiş olanı seçmelidir" (2011, s. 180). Bu seçim toplum içinde "normal birey" olarak atfedilmek uğruna feda edilen kişisel verilerin rıza ile verilmesi anlamına gelmektedir. Normal olarak nitelendirilen ise gözetim mekanizmalarının ve kapitalist düzenin dinamiklerinden biri olan "popülerin" belirlediğidir.

Toplumda normal olanın dışında kalan her birey ve durum dışlanmaya ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadır. Yönlendirilmiş olan irade bireyleri normal olarak belirlenmiş olana doğru itmektir. Belirlenmiş alanın dışında kalma korkusu, bireyleri normal atfedilen alanın dışında kalmamak adına mahremiyetlerini feda etmelerini bekleyen gözetim mekanizmalarının baskıladığı bir durum olmaktadır. Gözetim mekanizmalarının sunduğu haz alanı, mahremiyetin feda edilmesinden daha cazip geldiğinden kişiler, kendi rızaları ile bu sürece dahil olmayı istemektedirler. Gözetim, bu sayede rıza olunan süreci kendi yaratmaktadır. Rıza ile gözetlenen kitleler oluşmakta ve bu durum olağan karşılanmaktadır.

3. Mahremiyet erozyonu

Mahremiyet insanların önemle üstünde durduğu bir konu olmuştur. Mahrem olanın gizlenmesi anlamını barındıran bu kavram geçmişten günümüze kadar olan süreçte farklı boyutlarda korunmaya çalışılan bir değerdir. İnsanların diğer insanlardan ve toplumdan gizledikleri şeyleri mahrem olan olarak değerlendirmek mümkündür. Mahrem olan şeylerin herkese gösterilmemesi de toplumda bir değer oluşturmaktadır. Bu değer, ahlaki yargıların başında gelmektedir. Ahlaki yargılamaların beslendiği temel noktalardan biri olan mahremiyet sınırları

keskin olan bir değerlendirmeden uzak kalmaktadır. Kişiden kişiye ve toplumdaki topluma bu sınırlar esnekleşebilmektedir.

Mahrem olan değişkendir. Beden ile ilgili, düşünceler ile ilgili, davranışlar ile ilgili pek çok farklı mahrem değerlendirmelerinden söz edilebilmektedir. Toplumlar arası değişkenliği de söz konusu olan bu kavramın, geleneksel toplumların mahrem anlayışından gelişen teknoloji ile dijitalleşmiş toplumlardaki mahrem anlayışına bir değişiminden bahsedilebilmektedir. Geleneksel toplumlardaki mahrem anlayışı daha çok ahlaki yargılamalar ile belirlenmiştir demek mümkündür. Kapalı toplumlardaki mahrem anlayışı oldukça sabit ve sınırları keskin olan bir anlayıştır. Toplumsal ilişkilerin daha kapalı olduğu yapılarda diğerlerinin mahrem olana ulaşmasından söz edilememektedir. Daha çok kadın üzerinden ilerleyen mahrem anlayışının bedenler ve aile üzerinden şekillendiği söylenebilmektedir.

Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan dijitalleşmiş toplumlarda ise mahrem olan daha çok kişiselleştirilmiş yargı ile belirlenmektedir. Toplumsal yargılamaların geleneksel toplumlarda olduğu gibi keskin sınırları bulunmamaktadır. Bunun temelinde yatan ana neden verilerin artık günlük hayattan daha çok dijital yaşam pratiklerinde var olmasıdır. Thomas Mathisen'in gözetim üzerine yayınlanan bir derginin önsözünde bahsettiği üzere "bankalarda, mağazalarda, ticaret merkezlerinde ve başka her yerde, yılın her gününde günlük işlerimizle uğraşırken arkamızda elektronik işaretlerden oluşan koca bir iz bırakıyoruz" ve bu iz mahrem olarak nitelendirilebileceğimiz verilerden meydana gelmektedir (2011, s. 19). Bir diğerine verilmeyecek kişisel bilgileri farkında olmadan veya görmezden gelerek vermek mahremiyetin çöküşünün başlangıcı olmaktadır.

Çalışma kapsamında üzerinde durulan nokta bireylerin bedenlerine ilişkin görüntülerini, duygularını ve kişisel bilgilerini dijital ortamda rahatlıkla paylaşabildikleri noktada gerçekleşen mahremiyet kaybıdır. Bireyler çoğunlukla bunun farkında olmamaktadır. Farkında olsa dahi görmezden gelmektedir. Kişisel verilerini kolayca paylaşabilmektedir. Ancak kolaylıkla paylaşılan bu verilere gözetim mekanizmalarının da ulaşabildiğini göz ardı etmektedir.

4. Mesafesiz mesafe: Sanal dünya

Küreselleşen dünyanın insanlara yarattığı alternatif bir dünyanın varlığından söz edilebilmektedir. Bu alternatif dünya ağ tabanlı bir dünyadır ve küreselleşme boyutu da bu ağlar üzerinden gerçekleşmektedir. Ağ tabanlı bu dünyanın gerçek yaşam pratiklerinden beslendiğini söylemek mümkündür. Kapitalizmin egemen olduğu sistemlerdeki düzen, kişileri sosyalleşme boyutunda kısıtladığından, görülebilir ve fark edilebilirlik alanları da kısıtlanmaktadır. Bu durum kişileri ağ tabanlı sanal dünyaya ait alanları kullanmaya itmektedir. Bu alanlar, kişilerin gündelik yaşantılarında yeterli doygunluğa ulaşamadıkları sosyalleşme pratiklerine ulaşabilmelerini parmak uçlarında bulundurmaktadır. Sanal dünya zaman ve mekândan soyutlanabilir olmasıyla kullanıcıların özgürleşme alanının sınırlarını genişletmektedir.

İnsanların internet öncesi çağlardan beri var olan ve Bauman'ın tabiriyle daha net bir şekilde açıklanabilen görülme sevdası "renkli, cazibeli görüntüler pazarının ortasında gayet yaygın olan terk ve ihmal edilmişlik, görünmez olmaya zorlanmışlık duygusundan kaynaklanıyor" (Bauman & Lyon, 2020, s. 145). Ayrıca Adler'in (2010, s. 27) bakış açısıyla görülmeye dair "her isteyiş, bir yetersizlik duygusuyla ilgilidir, insanda bir doyum, bir hoşnutluk, bir yeterlilik sağlama eğilim ve dürtüsünün doğmasına yol açar" demek mümkündür. Bu eğilimin mahremiyetle olan ilişkisinde Çelikoğlu'na (2008) göre; bireyler kendilerini toplumda ön plana koyabildikleri için sanal dünyada tüm mahremiyetleri ile görünmeye oldukça hevesli davranmaktadır. Bahsedilen heves, psikoloji ve sosyoloji ekseninde incelendiğinde dürtü ve duyguların beklenen bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Niedzwiecki (2010) bu durumu "çevrimiçi dünyada ilgi çekmek" şeklinde yorumlamaktadır. Sanal dünyanın kullanıcı artışı bu sebeplerden yola çıkarak anlamlandırılabilir. Düşünüyorum öyleyse varım felsefesinin, günümüzde düşünmekten daha çok görülmek üzerine

şekillendiğini bu bağlamda söylemek mümkündür. Sanal dünyanın tercih edilişi günlük hayattaki imkânsızlıkları büyük ölçüde yok etmesinde saklıdır. Sanalın tercih edilmesini Bauman şu şekilde açıklamaktadır:

İnternetin ortaya çıkışı bir zamanlar ancak eğitilmiş ve maceraperest grafiti sanatçıların gece kaçamaklarıyla hayata geçirilebilen bir beceriyi her sıradan insanın ulaşabileceği hale getirdi: Görünmez olanı görünür yapmak, ihmal edileni, görmezden gelineni ve terk edileni açık ve zıt bir biçimde gündeme getirmek; kısacası, kişinin dünyadaki var oluşunu somut ve reddedilemez hale getirmek. Kendini görünmezlikten ve unutulmaktan kurtarma, yabancılığı ve düşmanlığı su götürmez bir dünyada tutunacak bir dal talep etme işinin yerini internet almıştır. Dünyadaki-var-oluşunu kazanmak grafiti yapmaktan daha avantajlıdır; zira kazanması zor beceriler gerektirmediği gibi, “risksiz”, yasal, büyük ölçüde tanınan, kabullenilen ve saygı duyulan bir şeydir. (Bauman & Lyon, 2020, s. 145)

Bu açıdan bakıldığında sanal dünyanın ulaşılması güç olan yaşam pratiklerine ulaşma noktasında bir avantaj sağladığı görülebilmektedir. Kişilerin dürtülerinden kaynaklanan sosyal ihtiyaçları için bir alan yaratmaktadır. Mesafelerin yitimine sebep olmaktadır. İhtiyaca yönelik alanlar gerçek hayatta bireylere uzak kalmaktadır. Bireylere ulaşım ve elde etme güçlüğü yaşıtan bu sebeplerin çözümü de bu noktada sanal dünya olmaktadır.

4.1. Sanal dünyada duygusal ilişkiler

İnternetin hayatlara girmesiyle sosyalleşme boyutunda yaşanan tüm insani ilişkilerde bir değişim ve dönüşüm söz konusu olmuştur. İnsanlığın temel ihtiyaçlarından olan iletişim ihtiyacı ilk insanların var oluşundan günümüze kadar farklı iletişim kanallarıyla devam etmektedir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle bu durum sanal dünya eksenine kaymıştır. Bu noktada dikkatleri üzerine toplayan iletişim platformları ve iletişime yönelik uygulamalar olmuştur. Mesafenin ve zamanın getirdiği olumsuzlukların pek çok açığını kapatabilen sanal dünya ilişkiler boyutunda da etkili olmaktadır.

Sosyalleşme kişilerin hayata uyum sağlayabilmeleri için gereken bir süreçtir. Arkadaşlık kurma, dost edinebilme, aşk ilişkisi yaşayabilme gibi sosyal ihtiyaçlar, kişilerin gerçek hayatta uygun zaman ve mekân bulmasıyla gerçekleşebilmektedir. Castells'e (2003, s. 441) göre; “Küresel erişime sahip, bütün iletişim araçlarını birleştiren, karşılıklı etkileşim potansiyeline sahip yeni bir elektronik iletişim sisteminin ortaya çıkışı kültürümüzü ebediyen değiştiriyor, değiştirecek”. Teknolojinin gelişimiyle hayatımıza uyum sağlamış yeniliklerden biri de bu alanların dijitalde sunuluyor olmasıdır. Ayrıca dijitalde sunulan bu alanlar konusunda Bauman'ın (Bauman & Lyon, 2020, s. 100) “mesafe, uzaklaşma ve otomasyon teknolojisindeki ilerlemenin en belirleyici özelliği, eylemlerimizin ahlaki kısıtlamalardan gittikçe ve belki de durdurulamaz bir biçimde bağımsızlaşması” fikri, tercih edilmesini ön plana koyan bir bakış açısı olmaktadır.

Bilişsel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamak isteyen bireylerin, oluşturulan sistemle itildiği sanal dünyalar buna yönelik pek çok hizmet sunmaktadır. Arkadaşlık ilişkilerinden aşk ilişkilerine, amaçlı toplanmış gruplara kadar pek çok alternatif alanı bir arada barındırmaktadır. Bu ayrımlara yönelik alanların mevcudiyetinden de bahsedilebilmektedir. Yalnızca arkadaşlık ilişkileri, yalnızca flört ilişkileri ve belirli amaçlar dahilinde buluşulan alanlar sanal dünyada hizmet vermektedir. Bu alanlar ekranların arkasında sınırlı kaldığından kişilerin kendilerini istediği gibi yansıtabilme imkânı da doğmaktadır. Bu bağlamda Erving Goffman'ın (2014), benlik sunumu üzerine değerlendirmelerinden “sahne önü ve “sahne arkası” tabirlerini kullanmak yerinde olacaktır. Ekranların önü ve ekranların arkası ilişkiler boyutunda önemli bir anlamı da içinde barındırmaktadır.

Sanal dünyada yaşanan ilişkilerin iki yönlü olduğunu söylemek mümkündür. Burada ele alınan nokta sanal/dijital aşk ilişkileri olduğundan iki yönüne de değinmek gerekli görülmektedir. Oluşturulan veya yansıtılan profil ve gerçek hayattaki profil. Bu iki yön kişilerin duygusal doyum süreçlerinde önemlidir. Gerçekte ulaşılması güçleşen aşk ilişkilerinin sanal

dünyaya uzanan boyutunda diğer ilişki türlerinden daha fazla mahremiyet ihlalinin olabilmesi ihtimali de değerlendirilecektir. Ayrıca mahremiyet ihlali ve aşk ilişkilerinin rıza gösterme boyutunda hangi sınırlar çerçevesinde gerçekleştiğini de anlamak gerekli görülmektedir.

5. Teknoloji usulü aşk

Aşk ikili ilişkilerde duygusal bağın en yoğun yaşandığı ilişki olarak kabul edilebilmektedir. Duygusal doyum, gerekli bir ihtiyaçtan doğar. Sevme ve sevilme ihtiyacı olarak adlandırabileceğimiz bu doyuma ulaşmak gerçek hayatta ulaşılması güç bir ilişki haline gelmektedir. Bu durumu yalnızca kişisel deneyimler ile sınırlamak mümkün olmamaktadır. Kapitalist sistemin yarattığı “evden işe, işten eve” sisteminde bireyler kişisel olarak sosyal anlamda kendilerini gerçekleştirme imkânı bulamamaktadır. Bu yalnızca arkadaşlık ilişkileri yönüyle değil, aynı zamanda aşk ilişkileri yönüyle de bireyleri kısıtlayan bir yapı haline gelmiştir. Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde bireylerin sosyalleşme ortamı bulamamaktan kaynaklı olarak aşk ilişkisi yaşamaya uzak olduğu yargısına ulaşılabilir. Bu durumda kişilerin imdadına ağ tabanlı dünyanın en tercih edilen alanları olan sosyal medya uygulamaları yetişmektedir. Sosyal medya uygulamalarındaki aşk ilişkileri kişisel kullanımların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Instagram, Twitter, Snapchat gibi uygulamalar kullanıcı deneyimleri açısından bu ilişkileri temel alan bir yönelimde olmamasına rağmen bu amaç için de kullanılabilir. Bauman’a (Bauman & Raud, 2018, s. 90) göre “akışkan modern dünyanın içine gömülmüş birçok birey; bağlantı kurma ve koparma, dahil olma ve ayrılma açısından sundukları büyük kolaylık ile ayırt edilen ağları tercih ettiğinden” bireyin duygularına ve hazlarına yönelik sanal dünyada geliştirilen uygulamaların temel yönelimi ise bireyleri buluşturacak alanı yaratmaktır. Bu alan görsellik ve direkt mesaj denilen pratiklerle pekiştirilmiştir.

Gerçek hayatta kısıtlı olan sosyalleşme imkânları; iş hayatı, eğitim hayatı gibi pek çok faktörle sınırlanmaktadır. Therborn’a (1989, s. 28-31) göre, pek çok ideoloji gruplandırması olsa da bu gruplandırmaların temelinde insan hayatına çizilen kısıtlamalar söz konudur. Ancak teknolojinin bu kısıtlamaları kaldırdığı gözlemlenebilmektedir. Başer’in (Başer & Hülür, 2015, s. 401) bakış açısıyla “iletişim araçlarının sunduğu yüz yüze iletişim olmadan iletişim kurabilme de fiziksel yakınlığı bir zorunluluk olmaktan çıkarır” demek mümkündür. Bu durumda kişilerin imdadına ağ tabanlı dünyanın en tercih edilen alanları olan sosyal medya uygulamaları yetişmektedir. Sosyal medya uygulamalarındaki aşk ilişkileri kişisel kullanımların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Instagram, Twitter, Snapchat gibi uygulamalar kullanıcı deneyimleri açısından bu ilişkileri temel alan bir yönelimde olmamasına rağmen bu amaç için de kullanılabilir. Bauman’a (Bauman & Raud, 2018, s. 90) göre “akışkan modern dünyanın içine gömülmüş birçok birey; bağlantı kurma ve koparma, dahil olma ve ayrılma açısından sundukları büyük kolaylık ile ayırt edilen ağları tercih ettiğinden” bireyin duygularına ve hazlarına yönelik sanal dünyada geliştirilen uygulamaların temel yönelimi ise bireyleri buluşturacak alanı yaratmaktır. Bu alan görsellik ve direkt mesaj denilen pratiklerle pekiştirilmiştir.

Aşk, duygusal ilişkilerin ikili ilişkiler bağlamında son bulduğu noktalardan biridir. Aşk, Alfred Adler’e göre “sosyal duygu ereğimizin itiraz edilemez ve doğrudan doğruya yaratıcısı gibi kendini göstermektedir” (2020, s. 29). Ruh ve bedeni doyuma ulaştıran aşkı yaşamak, sanallaşan boyutuyla görücü usulü evliliklerin yerini alan bir konumda yaşanabilmektedir. Bu durum, aşka dair tüm pratiklerin dönüşümüne sebep olmaktadır. Aşk parmak uçlarında, içinde barındırdığı dinamiklerden uzak bir hal almaktadır.

Dijital aşkta kişileri duygusal anlamda bir seçime iten iki farklı model olduğunu söylemek mümkündür. İlk modelde bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etmesini sağlayan bir durum varken diğer modelde gerçek aşkın karmaşıklığını yaşamaya iten bir durum söz konusu olmaktadır. Ancak kolaylaştırmayı ön planda tutan teknoloji düşüncesiyle bireyler, daha özgür hissettikleri sanal mecralara yönelebilmektedir. Gerçek hayatta; duygusal boyutuyla başlaması, devam ettirmesi ve bitirmesi zor olan aşk ilişkilerinin sanal dünyada yaşanışı yalnızca bir tık ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla daha rahat bir alan oluşturmaktadır.

6. Mahremiyet kaybı ve dijital aşk ilişkisi

Dijital dünyadaki aşk pratikleri kişiler için hem olumlu hem olumsuz pek çok özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Kolay ve zamansız ulaşılabilir, yaşanabilir olması en temel olumlu özellikleri arasında yer alırken güvenlik ve mahremiyet problemlerini de beraberinde getirmektedir. Dijital dünyanın vaat ettiği özgürlük alanını yaratanların bu alanlar hakkındaki kararları doğrultusunda kullanıcı deneyimleri gerçekleşmektedir. Her şeyin oldukça saf ve

masum bir şekilde görünmesi, kullanıcılara yalnızca gösterilmek istenen taraf olmaktadır. Doyum ve haza ulaşamayan kişiler, alternatif dünyaya yönelmektedir. Bu alternatif dünya sistemin içine girmek zorunda bıraktığı bir alan olmaya başlamaktadır.

Alternatif dünyayı yaratanlar aynı zamanda bu dünyanın gözetim mekanizmasının merkezinde bulunmaktadır. Bu sistemler kullanıcılara bahsedilen alanlara girme imkânı verirken bunu karşılıksız yapmamakta, masum gibi görünen ve kimsenin işine yaramayacağını düşündükleri kişisel verilerini istemektedirler. Bu durum kişiler için bir seçim haline dönüşmektedir. Bauman bu seçimi “Bütün olarak değerlendirildiğinde aslında buradaki seçim, genellikle özgürlük arasında bir seçimdir: Her ikisine de ihtiyacınız var ama birinin en azından bir kısmını feda etmeden diğerine sahip olamazsınız; birinden ne kadar çok varsa diğerinden o kadar az vardır” (Bauman & Lyon, 2018, s. 53) şeklinde ifade etmiştir. Bu bağlamda kişilerin doyumuna ulaşamadıkları noktalarını tatmin etmek ve güvende olmak ile yaşayacakları hazdan geri kalmak arasında tercih yapmak zorunda bırakıldıklarını söylemek mümkündür.

Doyum alanlarını sanal alanda var eden gözetim mekanizmalarının işlevi yalnızca bireyleri bu alana çekmekle sınırlı kalmamaktadır. David Lyon (Bauman & Lyon, 2020, s. 139) bu konuda gözetim mekanizmalarının, çoğunlukta olan kullanıcının yönelimini normal kabul ederek azınlığı dışlanmışlığa itmek suretiyle işlediğini belirtmektedir. Dolayısıyla kullanıcılar, normal olan alana dahil olmayı tercih etmektedirler ancak bunu mahremiyetlerini feda ederek yapabilmektedirler. Korkmaz (2013, s. 119) bu durumu; “teknolojilerle, kaybedilen bazı şeylerin yerine yenileri koyulurken; mahremiyet, sırlar ve utanma duygusu bedel olarak ödenmekte, kimi durumlarda ise “gerçek” toplumsal yaşantının kimi gereklilikleri ihmal edilmektedir” şeklinde ifade etmiştir. Bu alan içinde yer alan dijital aşk, sosyal yaşantıları oldukça kısıtlı olan bireyler için tercih edilebilir bir boyuta gelmiştir. Horkheimer’in (1998, s. 85) bahsettiği “oturduğu yerden düşünme” vurgusu, bu bağlamda dönüşüme uğrayarak “oturduğu yerden âşık olmak” şekline bürünebilmektedir. Ayrıca günlük yaşantıda kullanılması normal olarak kabul edilen bu platform ve uygulamaların sunduklarından eksik kalmamak da haz boyutunun diğer bir yanı olmaktadır.

Bireyler uygulamalar ve platformlar üzerinden anlık mesajlaşma panellerini ve görüntü gönderme/alma işlevlerini kullanarak ekran arkasındaki kişiyle aşk yaşamaktadır veya yaşamaya çalışmaktadır. Ancak bu alanları kullanabilmek için rıza göstererek kişisel bilgilerini, görüntülerini kısacası mahremiyetlerini feda etmek zorunda bırakılmaktadır. Bauman’a göre, “Elektronik ortamda bir aşk ilişkisinin peşinde koşmak, kondomla yapılan seks gibi emniyette olmaya duyulan arzunun rehberliğindedir” (Bauman & Raud, 2018, s. 126). Adler’in (1983, s. 62) bakış açısına göre değerlendirildiğinde bu durum, kişinin kendini konforlu ve adeta evinde gibi hissetmesi ile ilişkilidir. Kişiler, kişisel bilgilerine üçüncü tarafların erişimini rızaları ile kabul etmelerine rağmen duygusal boyutta kendilerini güvende hissedebilmektedirler.

Mahremiyet kaybı ve dijital aşk ilişkisine genel olarak bakıldığında insanların ihtiyaçları ve kişisel verileri arasındaki seçiminde kişisel verilerden daha büyük oranda fedakârlık ettiği gözlemlenebilmektedir. İnternet ortamında pek çok kişinin hiç düşünmeden erişimine onay verdiği uygulama izinleri, çerezler; bireysel kullanıcı deneyimi oluşturmak kisvesi altında tüm kişisel verileri elimizden masum bir şekilde görünerek çekip alabilmektedir. Dijital aşk boyutunda bu duruma kişilerin duyguları da dahil olduğundan, karşıdaki kişi ile daha özel verileri paylaşması muhtemel olmaktadır. Ancak tüm bu verilerin kayıt altına alındığı bilerek hareket edilmeli ve mahremiyet ihlallerinden doğabilecek problemler göz önüne alınmalıdır. Bu alanlara girerken okunmadan kabul edilen kullanıcı sözleşmelerinde gözetim mekanizmalarının verileri üçüncü taraflarla paylaştığı ve buna kullanıcı tarafından izin verildiği takdirde herhangi bir sorumluluk kabul etmedikleri bilgisinin yer aldığı unutulmamalıdır.

Sonuç

Çalışmada incelenen konu rıza ile gözetim mekanizmalarına tabii olunan süreci ele almaktadır. Bununla birlikte günlük yaşamda bireyleri doyuma ulaştıran duygulardan biri olan aşkın dijitalleşmesiyle olan bağlantısına yer verilmiştir. İlk olarak gözetimin anlamı ve gelişimi incelenmiştir. Gözetim mekanizmalarının, gelişen teknoloji ve değişen sistemlerin çerçevesine sağladığı uyum ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında yalnızca gözetim perspektifinden değil ayrıca sosyoloji ve psikolojiyi ilgilendiren konuların da bu kapsama dahil edilmesinin faydalı olacağı öngörülerek değerlendirmeye alınmıştır.

Genel bir çerçeveden bakıldığında gözetim mekanizmalarının teknolojik belirlenimcilikteki olumsuz yansımaları çalışmanın bakış açısını oluşturmaya yardım etmektedir. Gözetleyen ve gözetenin belli olduğu tanrısal bir gözetim anlayışından zaman ve mekândan bağımsız ve perdenin arkası görülemeyen bir gözetime geçiş süreci tanımlanmıştır. Panoptik gözetimle başlayan süreç beraberinde birçok farklı bakış açısını da getirmiştir. Bu bağlamda ele alınan temel gelişim noktalarından biri teknoloji olmuş ve teknolojinin gelişimiyle gözetim mekanizmalarının sistemleri de dönüşüme uğramıştır. Bu durum yeni gözetim değerlendirmelerini beraberinde getirmiş, sistemi anlamaya yardımcı olmuştur. Ayrıca bu durumun mahremiyetle olan bağlantısı farklı perspektiflerden ele alınarak konunun bağlamı temellendirilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan bir diğer süreç rıza üretimi sürecidir. Rıza üretiminin kişilerin iradelerini manipüle ederek, bir seçim ekseninde karar verme süreci olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Kişilerin günlük yaşantılarında sistemin getirdiği bir kısıtlamanın olduğu ve bu kısıtlamalardan kurtulmak adına sunulan imkânların rıza üretimi ile sunulduğu görülmüştür. Rıza üretiminin genel olarak kapitalist toplumlarda gözetlenme ile olan bağlantısı kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca teknolojiyle birlikte alternatif dünya olarak adlandırılan sanal dünyanın, rıza üretim sürecindeki rolü açıklanmıştır. Kişilerin haz duymaya ve doyuma ulaşmaya olan heveslerinden beslenen düzen içerisindeki, normal ve normalin dışında kalan betimlemelerinin alt metni çözümlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte toplumsal yaşantı içinde meydana gelen ötekileştirme ve dışlanmanın rıza üretimiyle bağlantılı olduğu görülmüştür. Kişilerin bu toplumsal baskılara maruz kalmamak adına mahremiyetlerini kolayca feda edebildikleri görülmüştür.

Doyum ve haz alma noktasındaki en büyük eksikliklerin ikili ilişkiler noktasında yaşandığı çıkarımı yapılmıştır. Bu ekseninde özel bilgilerin daha çok paylaşıldığı düşüncesinden hareketle aşk ilişkileri üzerinde durulmuştur. Aşk ilişkilerinin günümüzde sistemin getirdiği kısıtlı sosyal hayat ve sosyal çevre sebebiyle sanal dünyada yoğun bir şekilde yaşandığı ve bu sebeple incelenmesi gerekli görülmüştür. Duygusal yoğunluğu çok yüksek olan bu ilişki türü, dijital platformlarda pek çok alan yaratmıştır. Bu alanları kişilere sundukları özel mesajlaşma, görüntülü konuşma, fotoğraf gönderme ve alma gibi pratiklerle besleyerek cazip bir hale getirmişlerdir. Ancak bu alanları yönetenlerin karşılıksız olarak bunu sunmadıkları çıkarımından yola çıkılmıştır. “Ortada satılan bir ürün yoksa ürün sizsinizdir” mantığından hareketle hem alıcının hem satıcının kişiler olduğu yargısına ulaşılmıştır.

Bu noktada ürünün kişilerin sanal dünyada bıraktığı elektronik izler olduğu görülmüştür. Bu elektronik izlerin diğer bir kişiyle paylaşılmayacak mahrem bilgileri de barındırdığı fark edilmiştir. Bu mahrem bilgilerin, kişilerde aşka ulaşabilmek ve normalin dışında kalmamak adına paylaşılmasını isteyen bir sistemin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu noktada devreye giren rıza üretiminin mahremiyeti ihlal etmede kullanılan en güçlü mekanizmalardan biri olduğu görülmüştür. Hazlara yönelik gerçekleşen faaliyetlerin sanal dünyaya kayması ve mahremiyetin bu faaliyetlere dahil olabilmek adına rıza ile kaybedilmesi, gözetim bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir. Tüm bunlardan hareketle gözetim mekanizmalarının teknolojiyle hayatın her alanına girebildiğini, bu alanlarda en önemlilerinden olan aşk ilişkilerinin mevcut düzenle kısıtlandığını ve bu kısıtlamaların sanal dünya aracılığı ile

pekiştirdiğini, sanal dünyaya girebilmek için bir rıza üretim sürecinin oluştuğunu ve mahremiyetin bu süreçle rıza dahilinde ihlal edildiğini söylemek mümkün olmuştur.

Kaynakça

- Adler, A. (2020). *İnsan psikolojisi* (A. Özüpek, Çev.). Ankara: Yason Yayınları.
- Adler, A. (2006). *İnsanı tanıma sanatı* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (1983). *Kişilik bozuklukları ve toplumsal bütünleşme* (B. Çorakçı, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Akıncı Çötök, N. (2017). Giddens sosyolojisinde toplumsal dönüşümün temel kavramları ve bağlantıları: Yapılanma, modernite ve küreselleşme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 189-207.
- Başer, D. & Hülür, H. (2015). Akışkan modernitede yabancıların durumu: Hiç kimseleşme süreci. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 35, 399-410.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2020). *Akışkan gözetim* (E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. & Raud, R. (2018). *Benlik pratikleri* (M. Ekinci, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (2003). *Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelikoğlu, N. (2008). *Mahremiyet*. İstanbul: İskenderiye.
- Dolgun, U. (2005). *Enformasyon toplumundan gözetim toplumuna*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Giddens, A. (2020). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl tutulması* (O. Koçak, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hülür, H. (2009). Faşist olmayan varolma biçimlerinin olanakları üzerine: Michel Foucault'da normalleşme, benlik ve etik. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(40), 447-470.
- Korkmaz, İ. (2013). Facebook ve mahremiyet: Görmek ve gözetle(n)mek. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 107-122.
- Lyon, D. (2013). *Gözetim çalışmaları* (A. Toprak, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- McLuhan, M. (2014). *Gutenberg galaksisi* (G. Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.
- Mathiesen, T. (1997). The viewer society: Michel Foucault's panoptikon revisited. *Theoretical Criminology*, 1, 215-234.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme günlüğü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Orwell, G. (2008). *Bin dokuz yüz seksen dört* (N. Akgören, Çev.). İstanbul: Can Yayınevi.
- Şener, N. K. (2016). Eğlencenin gözetleme hâli ya da eğlence endüstrisinde 'görünen' ve 'gören' olmak. *TRT Akademi, Eğlence Endüstri Sayısı*, 1(1), 50-70.
- Therborn, G. (1989). *İktidarın ideolojisi ve ideolojinin iktidarı* (İ. Cüre, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yağlı, S. (2015). Bir anlatı mecrası olarak yeni medyanın söyleminde trans bireyler. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 267-284.
- Zizek, S. (2011). *İdeolojinin yüce nesnesi* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.